

'לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' א' עמו ותרועת מלך בו', 'הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה', 'אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבת מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת' מזהים חז"ל את עומק שנאתו. וכמובן אותך שונא אכזר ושפל, עמלק, שמיד לאחר מתן תורה מזהה את המיוחד שבעם זה ומתוך הבחנתו זו משתדל להשמידו כבר במדבר בדרכו לארץ ישראל. אכן, מכאן והלאה אין אנו נתקלים בתופעה שניתן לאפיינה כאנטישמיות קלאסית עד ראשית הבית השני עם פרשת המן. לכך שתי סיבות לפחות. האחת, שאין גילוייה אפשרי אלא במגע ישיר בין ישראל לעמים, קרי, רק בשעה שאנו מוצאים עצמנו בגלות נכר הארץ. והשנייה: אין עוינות זו של העמים מתגלה אלא רק בשעה שאנו בולטים כיהודים במעשינו בהתנהגותנו ובזהותנו, והלא כמעט לכל אורך תקופת הבית ראשון עבדנו ע"ז, גילינו עריות ושפכנו דמים, עפ"י מיטב המוסרת של העמים הגרועים, אז מדוע יתנפלו אלו עלינו לכשאנו הזדהינו אתם כמעט בכל!?

אבל דווקא עצם העובדה שפרעה ובלעם ועמלק גילו אנטישמיות קלאסית ביותר לפני היוסדנו כעם מוכיחה שתופעה זו קדומה ביותר, אלא שישנן תקופות ומצבים בהם היא דועכת מסיבות אלו או אחרות. עמנו לא הבין זאת, וזמן רב מאד אף סירב להבין. רק הופעת המן בהיסטוריה תחולל מהפכה רוחנית יסודית בתודעת עמנו, עד כדי כך שעם ישראל בפעם הראשונה יקבל מרצון את התורה 'קיימו וקיבלו היהודים עליהם ועל זרעם' (אסתר ט-כז). מהות מהפכה זו מתגלה דרך שאלה שרבותינו למודי הניסיון המר של האנטישמיות בגלות העלו כלפי מרדכי: מדוע הוא סיכן את כל עם ישראל בסירובו להשתחוות בפני המן? הראב"ע השיב שהיה ממשרתי המלך ואם היה נוטש תפקידו כדי להימלט מהבעייה היה מתחייב בנפשו. מהר"ם אלאשקר (שו"ת סי' עו) מצידו השיב עפ"י ההיא דסנהדרין (סא-:סב.) שהמן עשה עצמו ע"ז וגם נשא על לבו צלמים, לכן בהשתחויה לפניו היה משום ע"ז, ועוד טעמים רבים נוספים נאמרו. אבל ארשה לומר ששאלה זו שאלה מפתיעה היא מאד. רבותינו שבכל הדורות ענקי רוח וקדושי עליון היו, אבל למרות כבוד זה הבלתי-מסויג שאנו רוחשים כלפיהם, שאלתם זו מעוררת פליאה, וחוששני שהיא פרי נסיונם המר בגלות הקשה. הלא, מניין להם שבמעשה כזה של מרדכי היה משום סיכון עם ישראל? הלא מדובר שהחלטה של אדם פרטי יחיד! וגדולי עמנו זה שכבר נעשה הדבר שיגרתי שעל התנהגות פרט מאשימים כל עמנו לא הבחינו שזה בדיוק מה שקרה: בפעם הראשונה בתולדותיו עמנו מבחין בתופעה משונה זו, לפיה איש אחד יחטא (לדעת

אנטישמיות פורים אנחנו והשמחה

תקציר: המן והברבריות האנטישמית נהפכו על יד ישראל להתעוררות בתודעת עמנו של מהותו האמיתית, וזהו נצחוננו של עם זה. כל זה הוא עצם מהותו של פורים.

הרצח האכזרי של אילן חלימי הי"ד היכה בתדהמה את יהודי צרפת, ובים של גלי אנטישמיות ההולכת וגואה השוטפים את העולם, הוא הוסיף נדבך לא קטן לדאגות יהודי הגלות. בימי ערב פורים אלו, אירועים אלה מזמינים אותנו להקדיש להתגברות שנאת ישראל מלים ספור. אבל קודם כל חייב אני להתוודות בפניכם: כליד צפון-אפריקה, לא היה לא ברצח זה ואף לא באכזריות שאפיינה אותו, אכזריות שהייתה חלקנו וחלק אבותינו שם בכדי להפתיע אותי, פרט אולי לרמת האכזריות שעם כל המזעזע שבה הייתה מתחת לנורמות של כל אותם רוצחי בני עמנו שם במשך יותר מאלף ושש מאות שנה. הנורא היה דווקא תדהמתם של יהודי צרפת, שאמנזיה אופיינית לבני עמנו הצליחה להשכיח מהם סבלי אבותיהם, ויותר מכל, שזה למעלה מעשרות בשנים שהדם היהודי נשפך כמים במזרח התיכון באכזריות שאין לתארה זה ולא ברור אם זכה יותר מפעם פעמיים להפגנות מצד אחינו בגלות כדי למחות הרצחנות המפלצתית הזו. דוקא היינו יותר מדיי עדים לצערנו ליהודים התומכים בגלות בהסכמי שלום עם טרוריסטים שפלים, ובכך במתן פרס למתועב מכל.

טובי היסטוריוני האנטישמיות שהתלבטו בשאלה מתי תופעה זו החלה בעולם, לא מצאו עקבות ברורות של שנאה כזו לפני המאה השלישית לפני הספירה הנוצרית. אכן, עד אז כל עוינות שהתגלתה נגדנו לא הייתה נראית שונה בהרבה מכל עוינות רגילה בין עמים. אלא שהתורה מצדה רואה את הדברים באופן שונה בתכלית. בראשית ספר שמות 'מכב' כבר ראשון האנטישמים ואבי 'הפתרון הסופי' הראשון, פרעה, ומראה כבר כל הסימנים של אותה שנאה עיוורת המלווה בחיל ורעדה מאותו עם שהוא מזהה מיד כ'עם בני ישראל', הרבה לפני שעם זה יכיר בעצמו כעם. בספר במדבר עומד במרכז הבמה האנטישמי השני, בלעם, אותו נביא בעמים, כפי שמציגים אותו חז"ל, המשדר גם הוא לכל עבר כל סיסמאות גדולי האנטישמיים, ולוי הקב"ה הפכם לברכה, הם היו כבר מציפים את כל העולם רעל. מאחורי ברכתיו 'עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב',

זו בן המך הוא היחיד שאינו מבין שסמרטוטים אלו אינם מצליחים להסתיר מהלכיו דרכיו ומנהגיו שבחותם מלכות הם טבועים. גדולי אנטישמים מבינים זאת היטב, ומכאן שורש שנאתם, ומכאן גם פשר הסתירה לכאורה בין עוינותם הויסרלית והבלתי-הגיונית ובין השבחים המופלגים שרק הם העיזו וידעו להרעיף על עמנו, כפרעה, כבלעם וזה עד הדורות האחרונים, לדוגמא בפי אנטישמים כארנסט רנאן הכותב 'האם עם ישראל השיג את ייעודו? האם בהמולת העמים הוא שמר על התפקיד שהועד לו מראשית? כן, נשיב ללא היסוס. עם ישראל היה הגזע עליו הושתתה אמונת המין האנושי. שום עם לא התייחס לגורלו העצמי ברצינות כה גדולה כישראל, שום עם לא חש בצורה כה מלאת חיות את שמחותיו ואת כאביו כלאום, שום עם לא הקדיש כמותו את כל חייו למען רעיון. **ישראל ניצח את הזמן ובילה את כל לוחציו.** היום בו התפשטה בשורה לא-נכונה, שחגגה שנה מוקדם מדי את נפילת SEBASTOPOOL, יהודי זקן מפולין, שהיה מבלה כל ימיו בספריה האימפריאלית, שקוע כולו בקריאת מסמכים מעלי אבק על עמו, ניגש אלי בצטטו קטע זה מישעיה: "היא נפלה, היא נפלה בבל! ...". ניצחון המאוחדים היה בעיניו רק העונש על הפשעים שבוצעו נגד אחיו, על ידי מי שהוא היה מכנה הנבוכדנצר והאנטיכוס של ימינו. כך ראיתי לפני, דרך הזקן העצוב הזה, הגאונות החיה של העם הבלתי ניתן להשמדה. הוא מחה כפיים על כל החורבות: מעונה על ידי כולם, הוא זכה לנקמה על כולם. לשם כך הוא היה זקוק רק לדבר אחד, אבל דבר שאין האדם יכול להעניק לעצמו: **ההישרדות.** זה באופן זה שהוא הגשים את הנבואות הנועזות ביותר של נביאי: העולם שביזהו בא לקראתו. ירושלים היא עתה באמת 'בית תפילה לכל העמים'. מושא להוקרה מצד היהודי, הנוצרי, המוסלמי, היא העיר הקדושה לארבע מאות מיליון אנשים, ונבואת זכריה התגשמה עד האות האחרונה: "כה אמר ה' א' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו א' עמכם" (זכריה ח - כג).

כך, ורק כך אפשר להבין תירוצו השני של הרדב"ז (הנ"ל) להתנהגותו של מרדכי 'א'נ צפה מרדכי ברוח הקדש שעתידין ישראל לעלות לגדולה ע"י המעשה הזה ולא רצה לדחותה. וא"ת א"כ למה היה מצטער כל כך אמר שמא גרם החטא כמעשה דיעקב אבינו ע"ה שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגומר ובלשון הזה נראה ממדרשי רבותינו ז"ל. אכן, צריך משהו קרוב מאד לרוח הקודש כדי להעיז למרוד בשיקולים שכליים ובפרגמטיזם פוליטי ולהסתכן כפי שהעיז מרדכי. אבל אין רוח גבורה ולא כבוד לאומי מסוגלים להביא

המן) ועל העדה והעם כולו המן הרשע קוצף? איך מ'פשע' אחד של אדם פרטי מתעורר רצון של השמדת עם שלם!?

ובאמת הרדב"ז (שו"ת ח"א סי' רפד) העמיד אותנו על ההבנה הנכונה הזו לכשכתב 'הנכון אצלי כי מרדכי לא אסיק אדעתיה שישלח ידו בכל ישראל וגם שהמלך ימסור אותם להרוג ולהשמיד על לא דבר וכן נראה מהכתוב דכתיב ומרדכי ידע את כל אשר נעשה משמע דבתחלה לא הרגיש ולא ידע דבר אבל על עצמו לא היה חושש שרצה למסור נפשו על קדושת ה' כמעשה חנניה מישאל ועזריה כיון שראו שהיו כל העולם משתחוים לצלם עמדו ומסרו נפשם על קדושת השם וכן עשה מרדכי ומהם למד'. ואכן, בנקודה זו מתגלה כל הפרובלמטיקה של האנטישמיות: איך יתכן שמערכת יחסים בעייתית בין גוי אחד ליהודי אחד מובילה לרצון השמדת עם שלם?! האבסורד הזה חורז את כל תולדותינו. האם יש להזכיר שוולטר הפילושמי היה בתחילת דרכו, נהפך בן יום לשונא חולני כרוני מרגע שאיבד את מניותיו בבורסת שטרסבורג לטובת יהודי בשם דרייפוס (פרשת דרייפוס הראשונה בצרפת!?). פשר חידה זו פשוט ביותר למי שירד לעומק ההבנה של ההבדל בין ישראל לעמים, אף אם פשר זה קשה לקבלה מצד רבים מבני עמנו דווקא: רק האנטישמים הבינו היטב את מהותו ואת החטיביותו של עם מיוחד זה, של עם ה' זה. ה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה', ובעם סגולה זה פרט וכלל אינם ניתנים להבדלה ולהפרדה, כי קדושת הכלל חופפת ואופפת כל פרט ופרט אף מבלי ידיעתו, וגם היהודי המתבולל ביותר נשאר יהודי עד לשד עצמותיו אף אם מתכחש הוא לכך. עובדה זו האנטישמי מבחין ופעמים רבות למורת רוחו של היהודי. די להזכיר שכאשר פיכטה נשאל על ידי ממשלת גרמניה אחרי המהפכה הצרפתית האם יש מקום להעניק ליהודים את האזרחות הגרמנית, הוא השיב ללא היסוס 'אינני רואה לכך כל אפשרות, אלא אם כן ייכרת בין לילה אחד את הראש לכולם, ויוחלף בראש שאין בו אפילו רעיון יהודי אחד!'

על יחודו למד עמנו בדרך הקשה. השנאה שהקיפה אותנו מכל עבר בגלות, מבלי שיצליח להבין לא את שורשה ולא את מקורה, והייתי מעיז לומר, אולי דווקא האבסורד שבשנאה עיוורת זו היא שהביאה אותו לבחון את נבכי נפשו, לרדת למצולת נשמתו, ומשם לעמוד על אופיו השונה העושה אותו 'עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב'. ואינו כמו כולם לא משום שאינו רוצה, אלא ההיפך הגמור הוא הנכון, אינו מצליח להיות כמו כולם אף כשהוא משתדל בכל כוחו להידמות אליהן! אצילותו של בנו של מלך חופפת עליו אף כשהוא מתלבש בלבושים קרועים של עניים ושל מנודים. בהתחפשותו

לתעוזה כזו ללא תחושה עמוקה מאד שהעם המיוחד אינו יכול להרשות לעצמו מה שכל עם אחר מוכן להרשות לעצמו, ותחושה פנימית עילאית זו אינה אלא השכינה המתגלה במעשי גבורה של מנהיגים כמרדכי. זכות מיוחדת במינה עומדת לפרופ' א. אמדו לוי-ולנסקי הי"ו שהטיבה לאפיין את האנטישמיות בקביעה הבאה: כשגוי מסתכל ביהודי, זה האחרון משמש לו מראה לתוכה הוא מבחין היטב בפרצופו, וכיון שמראה זו מחזירה לו תמונה הרחוקה מלמצא חן בעיניו, לא נשארת לו כל ברירה אחרת אלא לשבור את המראה. תעוזתו של מרדכי וסכנת ההשמדה שריחפה עלנו כתוצאה ממנה הפגישו שני מהלכים בהוויה כולה, הם עוררו מצד אחד את ההשגחה האלהית על בניו, אבל יותר מזה, הם עוררו בנו ההכרה בייחודנו בחובותינו, ובפעם הראשונה בתולדותינו אני מכירים בייעודנו ומקבלים אותו בשמחה. היש גאולה גדולה מזו? ואיך לא תהיה השמחה פורצת גבולות לאור נצחוננו בזכות התערבות אלהית נסיית זו? הנצחון היה צפוי עבור עמנו שאביהם לא נטש אותם מעולם, אבל החשוב היא האורה שגירשה את ערפל אי-הכרתנו בעצמותנו. לכן 'ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר'. יהי רצון שיהיה גם כיום לנו ולכל ישראל.

הרב ד"ר אליהו רחמים זייני
ראש ישיבת ההסדר 'אור וישועה' חיפה¹

¹ . הדברים אינם על דעת המוסד השני בו אני מועסק.